

Kermesbær – et haveukrudts kulturhistorie

Pokeweed - the culture history of a garden weed

Key-words: *Phytolacca*; Weeds; Berries; Dye; Toxic Substances; Poisonous Plants; History; Denmark.

Af V.J.Brøndegaard¹

År efter år kan der dukke en »mærkelig« plante op i haven, selvsået eller som skud fra en lang tyk pælerod. Nogle haveejere opgiver at slippe af med den, andre synes det er en ganske køn staude med høje gaffelgrene stængler, store omvendt ægformede blade og i juli-august oprette valseformede hvide blomsterklaser.

Den trives bedst i halvskygge, under træer eller i småkrat omkring haven. De mørkerøde, til sidst glinsende sortviolette bær har en vammelsød smag og ædes af fugle, der således spreder frøene. Hele planten indeholder saponin (sæbestof) og er derfor giftig. Børn som spiser bærrerne kan få opkastning, diarré og mavekrampe.

Det er kermesbær eller snarere kermesspinat², der begge er kommet til Europa som nytteplante (køkkenurter, farveplanter, prydplanter).

En spansk flora omtaler 1784 kermesbær, »*Ph. americana*« som almindelig på den iberiske halvø og dyrket i mange af Madrids haver. Efter andre oplysninger kom planten omkring 1770 til England. Bærrerne blev brugt til vinfarvning; fra vindistriktet ved Bordeaux i det sydvestlige Frankrig bredte dyrkningen sig til Italien og Sydtyskland.

Herhjemme nævnes kermesbær første gang i 1834³ under navnet *Phytolacca decandra* som en i haver dyrket og i husholdningen anvendt plante. Men i diverse farmakologiske værker, som formodentlig alle citerer udenlandske kilder, hører vi om *Phytolacca* i 1795 (Ekkard), 1804 (Tychsen), 1810 (O.H.Mynster). Den blev dyrket indtil for cirka hundrede år siden.

Med bærsaften farvede man også syltetøj, gelé, konfekt, sirup, glasur på konditorkager, sminke, blæk m.m. »I Frankrig ser man den ofte dyrket i herskabelige haver til brug i husholdningen«, oplyser det danske haveblad 1842, og i den spanske flora 1784 står der: »I alle landsbyer og områder, hvor den vokser, samler kvinderne de modne frugter for med deres saft at farve deres snore, bånd og blondeskapper karminrøde«.

Da advokaten James Knox Polk stillede op til den amerikanske præsidentpost (og blev valgt), farvede hans tilhængere i sydstaten Tennessee, hvor han var guvernør, deres hatte røde med kermesbær. Og indianerne brugte saften til at skjule sår og nøgne pletter på heste, der skulle sælges.

I Syd- og Mellemeuropa tjente bærsaften navnlig til efterfarvning af lys rødvin. Men den forringede smagen, og derfor beordrede den portugisiske konge, at alle kermesplanter skulle skæres ned så tidligt, at de ikke fik blomster og bær. Det skulle hindre forfalskningen af landets berømte portvine.

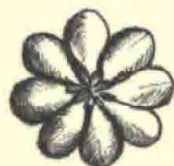
Det botaniske navn *Phytolacca* er dannet af græsk *phyton* »plante« og *lacca* af persisk *laqq* »lak«, mens kermesbær betyder »skarlagensbær«; forleddet stammer fra arabisk *al qermez*: »skjoldlus« og den af bærrerne udvundne farve. I italiensk blev ordet til *carmesino*, og derfra kommer *kar-moisin* for en højrød kulør, forkortelsen *carmesino* er atter omdannet til *carminio* (*minio* »mønjerødt«), det er oprindelsen til ordet *karmin* for skarlagensrødt.

På kermesegen (*Quercus coccifera*) lever en skjoldlus som indeholder farvestoffet *kermes*. Efter koranen må muhammedanernes hovedbeklædning *fez* kun farves rød med kermes. Perserne brugte stoffet til farvning af lak, med araberne kom træet og lusen i middelalderen til Europa.

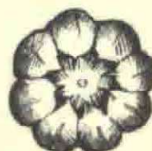

Men 1526 indførtes fra Meksiko den på kaktus levende cochenille-skjoldlus, og siden brugte man næsten udelukkende dens farvestof cochenille til tøjfarvning. Vor plante blev altså opkaldt efter et luse-farvestof, ikke cochenille-lusens, men kermes-lusens. Man da det var kostbart, erstattede man det med bærrenes ikke særlig holdbare saftfarve.

Nordamerikanske indianere anvender roden og bærrerne som lægemiddel for rheumatisme, som afførings- og brækmiddel, i Ætiopien spises bærrerne mod bændelorm. En kemiker opdagede tilfældigt, at der i planten findes et snegledræbende stof. Der lå mange døde snegle ved en flod i det sydvestlige Ætiopien, og årsagen viste sig at være, at en landsby brugte den saponinholdige kermesbær til tøjvask i floden. Sneglen er mellemvært for den indvoldsorm, som forårsager den frygtede tropesygdom bilharziose.

Ph. acinosa

Ph. americana

Noter

1. Født 1919 på Møn. Har fra sin tidligste ungdom studeret plantefolklore, besøgte flere tyske universiteter og studerede især sammenlignende sprogvidenskab. Opholdt sig efter krigen i korte perioder hos botanikeren Oberstudienrat dr. Heinrich Marzell, Gunzenhausen. Forfattet talrige artikler og en række bøger i flere forskellige lande med hovedværket Folk og Flora I-IV 1978-80.
2. I Dansk Botanisk Forenings tidsskrift URT 1988 nr. 3 angives det at nyere undersøgelser tyder på at vor almindelige som ukrudt forekommende *Phytolacca* er den fra Kina og Japan stammende art *Ph. acinosa* (syn. *Ph. esculenta*), kermesspinat, kendelig især på de oprette klaser af hvide blomster, der udvikler sig til dybt, oftest 8-delte, til sidst rødsorte til kulsorte bær, altså en flerfoldsfrugt, hvis småfrugter dog vanskeligt løsner sig enkeltvis. Den ægte *Ph. americana* (syn. *Ph. decandra*), kermesbær har næppe endnu vokset her i landet; den er kendelig især på de udadrettede klaser, hvor frugterne hver bliver ét sammenhængende bær, dog med frie ganske korte grifler (red.).
3. 1834-35 Have-Tidende bd I s 9, se også Have-Tidende bd VIII (1842) s 455 (red.)